

IN MEMORIAM

Пам'яті Анатолія Нямцу (29.03.1950–3.05.2018)

<http://doi.org/10.31861/pytlit2023.107.259>

ЛЮДИНА-ПАРАДОКС У СВІТІ ПАРАДОКСІВ

Коли з лиця землі зникає одна людина – зникає цілий світ з його укладом, характером, законами, системою цінностей. Однак від неї залишаються, або й вона сама залишає на згадку знаки, спогади, слова, жести, погляди, свої творіння: посаджене дерево, намальовану картину, написаний лист... Науковці залишають свої книги...

Ми знаємо Анатолія Євгеновича Нямцу в основному як науковця, авторитетного вченого, адже спілкувалися з ним на конференціях, на засіданнях спецрад (у Тернополі, у Чернівцях, у Києві), з нагоди державних іспитів чи в інших «академічних» ситуаціях. Майже ніколи мова не виходила поза межі професійних інтересів. Але ж у всьому, про що говорить людина (чи про що мовчить) просвічується її характер, ті риси, які згодом стають визначальними у сприйнятті. До особистого знайомства ми «заочно» знали чернівецького вченого з його книг і публікацій, з розповідей про нього – з уст нашого наставника професора Романа Гром'яка чи інших людей – і в нас поступово складався образ «грізного і могутнього похмурого професора», майже міфічного персонажа, який, занурений у глибини давніх міфологій, несе на собі печать столітніх перетворень «вічних образів», людини дуже заглибленої і тому важкої у спілкуванні (бо ж і своїх співрозмовників вимірює за шкалою глибинних структур).

При першій зустрічі у Києві, коли ми з Романом Теодоровичем, доходячи до університету, побачили на відстані постать, що здалека радісно вітала нашого наставника (і він нам одразу пояснив – це професор Анатолій Нямцу – зараз побачите його «наживо») – наше уявлення про нього дещо «похитнулося»: надзвичайно жвавий і веселий, він буквально «сипав» жартами і афоризмами, цитатами із творів, перефразованими висловлюваннями. Професор Гром'як

підтримував його живу, інтелектуальну бесіду (бо ж теж був неабияким співрозмовником). Ми долучали лиш окремі фрази, бо ледь встигали «добігати» за семимильними кроками Анатолія Євгеновича. У той день він був-таки «в ударі». Таким ми потім його неодноразово бачили в інших ситуаціях... Однак при іншому настрої та настрої міг бути й зовсім іншим – замкнутим, скутим, похмурим, холодним, цинічним, скупим на слова, справді неприступним, навіть певною мірою грізним...

Утім, це означення його як «грізного» водночас було «другою стороною медалі» тієї риси, яку можна було би окреслити як вимогливість. Анатолій Євгенович справді був дуже вимогливий (подекуди – навіть прискіпливий): як головний редактор і автор наукового проекту «Біблія і культура» він дуже ретельно відбирав статті до друку, пред'являючи до них справді надзвичайно високі вимоги, багато рукописів відхиляв; як член спеціалізованої ради ставив присутні запитання до дисертантів, причому навіть із побіжного прочитання автореферату бачив основні проблеми чи слабкі місця концепції і часто його запитання (просто «в десятку») виявляли якусь неймовірну інтуїцію бачити сильні сторони і прогалини роботи; як науковий керівник був вимогливий не лише до здобувачів – своїх вихованців, а й до опонентів, авторів відгуків на автореферат (а їх могло бути по 15–17 до однієї роботи – і для стороннього ока ця ситуація могла би здаватися нереальною або й дивною, мовляв, ніхто не може насмілитися відмовити Анатолію Євгеновичу, і кожен, хто отримав автореферат і побачив ім'я наукового керівника, вже просто зобов'язаний відгукнутися), хоча насправді ім'я професора Нямцу впливало «магічним» способом з інших причин – його науковий авторитет був незаперечний. А що вже й казати, яким він був вимогливим у ролі рецензента чи опонента. Він майже ніколи не обмежувався формальним «Так» на запитання голови спецради про те, чи задоволений опонент відповіддю здобувача. Не раз нам доводилося бачити, як після прочитання свого відгуку на дисертацію Анатолій Євгенович з особливим ентузіастом готувався до того, щоби почути відповідь дисертанта, не пропустити жодного слова: він брав стілець, ставив його просто-таки перед трибуною, до якої підходив здобувач для виголошення своєї відповіді, і навіть інколи притуляв руку до вуха,

щоби, мовляв, краще чути. І слухав справді уважно, уточнював, перепитував, інколи навіть вдавався до додаткової дискусії. І це насправді було не дивацтвом, а виявом власної позиції, яка мала засвідчувати його ставлення до науки в цілому і до захистів зокрема як до серйозної, а не просто формальної справи. Тоді мимоволі знову проступав той первинний в нашій уяві образ Анатолія Євгеновича як «похмурого грізного професора», який був сформований колись під впливом прочитаних його наукових книг.

Поступово до нашого стійкого уявлення про Анатолія Євгеновича як про людину-міф додалася характеристика людини-парадоксу. І не тільки через мінливість його настроїв... Мабуть, і крім нас були люди, які намагалися розгадати таємницю цієї загадкової постаті в обставинах його життя, в політичній ситуації зміни епох та ідеологій, у розпаді цінностей минулого СРСР, у проблемі національної ідентичності, в якихось пережитих душевних кризах – чи всього водночас. Звісно, годі було випитати це в нього самого (навіть за найсприятливіших бесід і найщиріших розмов). Хіба що складати з уламків мимохіть кинутих фраз, а ще – вичитати з його книг (адже все, про що говорить і пише людина, вона говорить і пише про себе саму).

З роками (а спілкувалися ми із професором близько 20 років) ми зрозуміли, що складність і парадоксальність характеру цієї непересічної особистості значною мірою зумовлені складністю та невирішеністю тих питань, які його постійно хвилювали: роздуми про долю людства, що саме себе знищує; про катастрофи вимираючого світу, які нічого не навчили людей; про ХХ століття як Великого Руйнівника стереотипів мислення; про втрату людством гармонії, що призводить до глобальних катаклізмів; про «ерозію» духовності та «ущербність» самого буття; про «екологію» культури та «екологію» душі; про гіпотетичні загрози позаземних цивілізацій та штучного інтелекту; про пошуки нової духовності як шанс для майбутнього; про життя, смерть і безсмертя.

В одній із давніх книг Анатолія Євгеновича є такі слова: «Вперше за всю історію людства люди відчайдушно хочуть врятуватись від теперішнього... врятуватись, піти – в інші часи, в минуле, в майбутнє, в інші світи, на інші планети – куди завгодно,

тільки би геть звідси, з нашого часу...»¹. Ця ж думка зринає в його текстах знову і знову, досягаючи свого апогею у підсумковій узагальнюючій книзі «Міф. Легенда. Література»:

У порівнянні з попередніми епохами, ХХ століття характеризується таким безміром «смутних» часів, якого людство ще не знало. Різноманітні глобальні події здійснили і продовжують здійснювати принциповий вплив на життя окремих народів та існування всієї цивілізації... Почалось нове тисячоліття, науково-технічні досягнення цивілізації очевидні у своїй значимості по впливу на різні сторони загальнолюдського буття. Утім, не настільки явний моральний прогрес людства, яке вже неодноразово за останнє століття другого тисячоліття стояло на грані самознищення. Неоціненну роль у стримуванні тотального «інстинкту» самознищення природи і соціуму відіграла загальнокультурна пам'ять, що зберегла і образно осмислила злети і падіння всесвітньої духовної еволюції, постійно нагадуючи про унікальність індивідуального буття, застерігаючи від трагічних помилок і хибних поглядів (с. 21)².

Його «міфічна» іпостась була свого роду маскою, втечею з цієї реальності, з «нашого часу», який і справді видався нелегким, а, можливо, й від себе самого, тому й теми, які він обирав для дослідження, були зі сфери міфології, наукової фантастики, утопії / антиутопії – зі сфери ірреального. У його багатій та багатогранній науковій спадщині майже немає розвідок, які би стосувалися питань реалізму чи прямо були пов'язані із сьогоденням – усюди двозначність, алегорія, іронія, парафраз, натяки, недомовленості, гра сенсів, завуальовані причини і наслідки, таємниці й підводні течії – складні для прочитання, інтерпретації, вирішення. Ніде нема пласкої однозначності, усюди – парадокси.

Анатолій Євгенович мислив парадоксами, так і писав, виносячи парадокси у заголовки своїх наукових розвідок: «Фантастичні парадокси людського світу», «„Прекрасні катастрофи“, або Парадокси екологічної фантастики», «Незмірний

---

¹ Нямцу, А. (1998). *Фантастические парадоксы человеческого мира*. Черновцы: Рута, с. 110.

² Нямцу, А. (2007). *Миф. Легенда. Литература (теоретические аспекты функционирования)*. Черновцы: Рута, с. 21. Тут і надалі цитуємо за цим джерелом у власному перекладі з російської (якщо не зазначено інше), вказуючи номери сторінок.

простір часу», «Блиск і злиденність літературної антиутопії», «Лазар – Дракула – Франкенштайн (Типологія мотиву „змертвілої душі” в загальнокультурному контексті)», «Трагічна загадка Іуди Іскаріота», «Міф про „втрачений рай” (трансформація мотиву робінзонади в літературі ХХ ст.)», «Метаморфози „всесвітнього улюбленця” в літературі (аксіологічна трансформація образу Дон Жуана)», «Я, на свою біду, безсмертний» та багато інших. Вже навіть із самих назв відчувається широта погляду, незвичність асоціативного мислення, що охоплювало матеріал та теми різних віків, часових та культурних пластів, несподівані повороти думки і постановки нових запитань.

Парадоксальним було те, що він не любив говорити про віру, про Бога, про сакральне. Можливо, тому, що бачив небезпечну ситуацію, за якою «вірити в Бога стало зараз модно і вигідно» (с. 27). Однак теми віри, вічної своєчасності євангельського вчення, біблійних уроків і моральних настанов, християнських ціннісних імперативів були провідні у його науковій діяльності (незаперечним свідченням чого є вже сам великий проєкт його життя «Біблія і культура»). Він і у ХХІ столітті вважав надзвичайно актуальними думки мислителів минулого, зокрема С. К'єркегора:

Біда нашого часу саме в тому, що він став нічим іншим, як «часом», тимчасовим, що нетерпляче не хоче нічого чути про вічність, при цьому навіть прихильно чи у шаленстві, з удаваним наслідуванням, хоче перетворити вічне у зовсім зайве, що, утім, не вдасться повіки віків; адже чим більше уявляють, начебто можна обійтись без вічного, і чим більше наполягають на тому, що без нього можна обійтись, тим більше, по суті, його потребують (с. 21).

До підрозділу, який вчений окреслив як «Замість підсумку», він подає епіграфом слова А. Чехова: «Мені здається, людина повинна вірити або повинна шукати віри, інакше життя її порожнє, порожнє...» (с. 333)³.

Парадоксальними були його думки, як-от вбачати витoki вчень Ф. Ніцше, О. Шпенглера, А. Тойнбі у біблійній Книзі

³ Цит. за: Чехов, А. (1954). Три сестри. Пер. з рос. А. Головка. В: Чехов, А. *Вибрані твори*. У 3 т. Київ : Державне видавництво художньої літератури, т. 3, с. 456.

Екклезіаста (с. 13). Парадоксальними були постановки гендерних питань, і не лише міжособистісних – «жінка і чоловік», а таких, як «жінка і суспільство», «жінка і війна», «жінка, яка дає життя і позбавляє його» (с. 81); Єлена як привід для війни чоловіків, «які люблять війну», яка стала першою жертвою цієї війни, а не її причиною, жертвою свого кохання до чоловіків, жоден з яких її не любив (с. 87).

Парадоксальною була і його громадянська позиція. Практично майже все життя він прожив на Західній Україні, де за всіх часів і влад потужним був струмінь національних ідей та традицій, утім українська література, культура загалом, українська ідея так і не стали для нього близькими; таких розмов він не сприймав. Чого лише варта була наша з професором «дискусія» (щоби не сказати суперечка чи навіть протистояння) щодо постаті та поглядів Миколи Гоголя або ж подібних проблем в літературі. Для уникнення непорозумінь цю площину краще було уникати – і в розмовах, і у прилюдних дискусіях. В останні роки життя Анатолій Євгенович навіть всерйоз думав переїхати «глибше на схід»; і не останньою, мабуть, причиною цього було й те, що «наелектризований» під впливом останніх політичних перипетій національний український простір уже надто тиснув на нього.

Парадоксальними були також його сплески азарту й веселощів, які аж ніяк не сприймалися проявами чи свідченнями безтурботної натури (навпаки, були радістю усупереч тривогам і проблемам), як і один із улюблених для дослідження і роздумування творів «Горе з розуму» О. Грибоєдова не був комедією.

Таких прикладів – безліч.

Була в його світогляді й яскраво виражена нешаблонність, сміливі спроби поєднання на першій погляд непоєднуваного, коли, наприклад, заголовок «Всю ніч читав я твій Завіт...» розширюється підзаголовком «Жіночі образи Нового Завіту в сучасному літературному контексті». При описі характеру і способу мислення професора Нямцу теж дуже добре пасує часто вживаний ним термін «амбівалентність» – тобто жодного чіткого «Так» чи «Ні», а вічне вагання, вічне коливання між ними, вічна неврівноваженість, відтак – втома від світу, світова скорбота. Він був не тільки «амбівалентний», а просто-таки суголосний із тими величними

«вічними» образами, над якими замислювався, про які писав, таємницю яких хотів розгадати. Він був яскравим втіленням тієї дослідницької (чи й просто життєвої) ситуації, яка завжди змушує принаймні нас задаватися питанням: чи то теми та ідеї «шукають» суголосних собі людей, поселяючись в їхніх душах і промовляючи крізь них; чи це самі люди силою свого характеру «притягують» цей матеріал; чи, заглиблюючись у роздуми над певними проблемами, глибоко закорінюються у них і за якийсь час до них уподібнюються? Але справді він дивним чином поєднував у собі риси і Фауста, і Франкенштейна, і зловіщого науковця, і вічного блукальця, і Байронівського героя. Величний і трагічний, такий, що вабить і лякає, якому, можливо, відкриті більші таємниці, ніж іншим, тому він дивиться на всіх «згори», з висоти власного досвіду і світоглядного обширу; водночас – той, який приховує якусь таємницю (можливо, гіркий досвід минулого), але через тягар знань і складність характеру залишається самотнім, незрозумілим, тому викликає жаль і співчуття.

До речі, спільним знаменником для всіх цих образів є яскраво виражений містицизм, який був притаманний і професору Нямцу. В окремих випадках цей містицизм міг бути забарвлений у темні тони, тому його ніколи не лякали теми Агасфера, Каїна, Іуди, Дракули, демонізм Майстра і Маргарити, Воланда та ін. Можливо, його зближення з цим пластом знань також насторожувало людей. У нас теж були, можна було би вважати, іронічні ситуації, пов'язані з певною «тіньовою стороною» свідомості. Приміром, був такий випадок, коли Анатолій Євгенович в намаганні скоріше укласти черговий випуск журналу «Біблія та культура» просив якнайшвидше до вказаного дуже короткого терміну надіслати свої статті (про відмову не можна було й подумати – хто би наважився відмовити?), ніби жартома сказав: «Якщо при наближенні вказаного часу я не буду мати на руках ваших статей, то я буду з'являтися до вас вночі у сні в образі привида батька Гамлета і запитувати, „чи ви молились на ніч, Дездемоно?“». Начебто звичайний жарт (знову ж таки із притаманною йому парадоксальністю). Але, коли при збіганні вказаного терміну він справді став нам снитися в якихось туманних маревах, то ми зрозуміли, що зі статтями треба неабияк поспішати – тож завдання було виконане навіть завчасно.

Цей випадок (який, можливо, зовсім не був випадковістю) не означає, що ми відчували якийсь страх та трепет перед професором. Зовсім ні, навпаки, ми сприймали його як складну й неординарну людину (просто і передусім – як людину) з її думками, поглядами й уподобаннями, з її світоглядом, сильними і слабкими сторонами характеру – як у кожної смертної людини. Він знав, що ми приймаємо його таким, яким він є, тому за більшості обставин наші стосунки не були ні вимушеними, ні напруженими. Їх радше можна було би окреслити як взаємоприймання, що виникає лише за умови, коли кожен дає можливість Іншому бути й залишатися Іншим.

Очевидно, оце вагання між людиною і маскою (персоною) і було ключовою проблемою всіх неоднозначних постатей. У цьому зв'язку знову ж таки згадується цитований Анатолієм Євгеновичем діалог із твору румунського автора Т. Мазілу, в якому Марія Магдалина звертається до Дона Жуана зі словами: «Давай, Доне Жуане, будемо людьми! Ну їх до біса, міфи з усією їхньою величчю...», на що той відповідає: «Людьми? Ні, це занадто важко! Це ж так зручно бути величним міфом!» (с. 121). Мабуть, у цьому сенс і літератури (де в центрі – завжди просто людина або людина-міф), і літературознавства як «людинознавства» чи «міфознавства», і будь-якої науки взагалі.

У цьому зв'язку не можемо протистояти спокусі включити до наших спогадів, можливо, надто розлогий, але й надто промовистий фрагмент із згаданого вище підрозділу, окресленого як «Замість підсумку», в якому, очевидно, вчений вбачав квінтесенцію власних поглядів:

Людський всесвіт Нового Завіту багатолікий, суперечливий і – драматичний. Він переповнений людськими пристрастями, політичними і матеріальними інтересами, високою любов'ю і нищими розрахунками, відданістю і зрадою, співчуттям і байдужістю, жертвністю й егоїзмом. Іншими словами, євангельська картина світу є однією із найбільш величних і трагічних художніх моделей, які будь-коли створювала цивілізація. Уже два тисячоліття цей, здавалося би, давно перетворений у міфологічну древність світ активно вторгається у наше щоденне і парадне життя, тривожить

своїми «абстрактними» запитаннями, змушує задумуватися над законами світобудови, сенсом життя, тлінністю людського буття.

Ми ж живемо й у метушні часто навіть не намагаємося на мить зупинитися і почути драматичний поклик вічно сучасного минулого. Ми ухиляємося від питань цього минулого, тому що боїмося зрозуміти самих себе, не хочемо задуматися над тим, наскільки ми відповідаємо високому призначенню Людини, того самого «вінця творіння», який наповнив історію свого існування кров'ю, насиллям, смертями. На жаль, загальнолюдське середньовіччя багатолике, воно надто сильне і живуче в нас, воно пустило глибоке коріння, яке періодично дає жахливі паростки. У той же час повільно і болісно людство відшукує і віднаходить цілі, орієнтири та ідеали (часто хибні), які ведуть його по шляху вдосконалення і добра. Одним (але не єдиним) із таких орієнтирів є Нагірна утопія Ісуса Христа, який ціною неймовірних страждань і власного життя утвердив її животворну силу й універсальну значимість.

Методом трагічних проб і помилок багатополюсний людський світ поступово починає усвідомлювати необхідність толерантного ставлення народів і окремих людей один до одного, розуміння людського життя як абсолютної цінності, визнання духовності реальною позитивною силою в історичній еволюції цивілізації. Новозавітна утопія жива і сильна своєю практичною нездійсненністю, однак вона дає надію людям й усьому людству на краще життя, на гуманістичне майбутнє. <...> Перспективність такого підходу до канонічного матеріалу не викликає сумнівів, настільки ж значимим бачиться бажання письменників осмислити онтологічні й духовні реалії свого часу на тлі Вічності (с. 334).

Як бачимо, шукаючи і прагнучи християнської гармонії, він усе ж і Нагірну проповідь вважав нездійсненною утопією, водночас розуміючи можливі наслідки ситуації, коли «тіньова» сторона, сторона зла отримує переваги над сферою світла. А, можливо, проблемою вченого було й те, що він хотів розумом та інтелектом пояснити чи досягнути того, що досягається лише духовно через прийняття Божої благодаті.

Багатогранна, полівалентна (й амбівалентна) і – драматична, невичерпна за тематикою, поставленими питаннями і акцентованими проблемами, а тим більше – лабіринтом авторських думок, цитувань і поглядів наукова творчість професора Нямцу та її найвагомий вияв – книга «Міф. Легенда. Література» може

сприйматися як своєрідне втілення «Книги піску» Х. Л. Борхеса. Її можна перечитувати або ж читати, відкривши на будь-якій сторінці і розуміти щоразу по-іншому, по-новому; кожную думку і фразу переосмислювати під іншим кутом зору, в іншому ракурсі – і теж «на тлі Вічності». У ній заховано пульсуючу думку людини, що над цим усім замислювалася, цим переймалася, не залишалася байдужою, і, навіть не знаходячи відповідей на поставлені запитання, прагнула іншим передати ці тривоги і пошуки. В одному з її підсумовуючих пасажів Анатолій Євгенович подає цитату із Я. Парандовського, вказуючи на її співзвучність із тією сферою, що хвилює його самого. На сьогодні ця цитата виявляється актуальною і щодо найбільш знакової монографії професора:

Книжки на зразок цієї, власне кажучи, ніколи не завершуються. Складені зі спостережень, роздумів та рефлексій, вони завжди мають широке поле для нових фактів і думок. Надто коли йдеться про тему, що розростається водночас із письменницьким досвідом автора і його відданістю власній праці. <...> Звісно, не будши дослідником явищ, в яких не беру безпосередньої участі, я вкладаю в ці питання стільки сердечного тепла, скільки можна собі дозволити, коли йдеться про щось улюблене, чому присвячене все життя, всі мрії і турботи (с. 49)⁴.

У своїх працях і підсумковій книзі Анатолій Євгенович уклав для нас величезний каталог парадоксальних питань, таємниць і загадок, парадоксальних висловів, кожен із яких сприймається крізь призму його думок і певну суголосність із його ж світоглядом, із ним самим. По-особливому тепер прочитується цитований фрагмент із п'єси Є. Шварца з – укотре! – парадоксальною назвою «Звичайне чудо»: «Слава хоробрим, які насмілюються любити, знаючи, що всьому цьому настане кінець. Слава безумцям, які живуть собі так, ніби вони безсмертні, – смерть інколи відступає від них» (с. 470). Однак настав час, коли смерть не відступила. Тепер він – в інших світах... Для нащадків залишається цитований заповіт Р. Бредбері: «„Ми прагнемо зберегти знання, які нам ще будуть

---

⁴ Цит. за: Парандовський, Я. (1991). *Алхімія слова*. Пер. з пол. Ю. Попсуєнка. Київ : Дніпро, с. 10–11.

потрібні, зберегти їх у повній цілості”⁵. Це – люди-книги, чи, як вони самі себе називають, „пам’ять людства”» (с. 22).

Свою підсумкову, багато в чому сповідальну книгу професор Нямцу завершує словами-застереження для кожного з нас, майже містично-пророчим зверненням до всіх жителів планети: «Не виключено, що людство скоро побачить те, у що не вірять самі фантасти...» (с. 515). Оці три крапки вкінці прочитуються майже по-Гамлетівськи: а далі – мовчання.

Було в цій людині щось складне й неоднозначне, величне і трагічне водночас, якийсь незбагнений порив, душевний неспокій, бажання досягти гармонії зі світом і людьми й неможливість цього досягти, тому шукати порятунку в книгах, ідеях, фантазіях, у втечі від реальності. Людина-таємниця, людина-парадокс, людина-міф... Міфи, звісно, надзвичайно стійкі і незникомі структури, що зринають знову і знову, змушуючи нині живучих переосмислювати їх щоразу по-новому.

Хочеться завершити цей короткий нарис-спогад словами Альбера Камю (теж людини-парадокса), які, мабуть, були дуже важливими для самого Анатолія Євгеновича, адже винесені як заголовний епіграф до його підсумкової книги «Міф. Легенда. Література», а у порушеній сьогодні темі вони стосуються і нас самих, і всього суцього:

Міфи не можуть жити самі по собі. Вони чекають, коли ми вдихнемо в них життя. Якщо хоч одна-єдина людина в світі відгукнеться на їхній поклик, то вони ввіллють у нас незламну міць. Ми повинні їх зберегти і зробити так, щоб їхній сон не був схожий на смерть, щоб стало можливим воскресіння⁶.

Мар’яна Лановик, Зоряна Лановик (м. Тернопіль)

⁵ Цит. за: Бредбері, Р. (1985). 451° за Фаренгейтом. Пер. з англ. Є. Крижевича. Київ : Веселка, с. 180.

⁶ Цит. за: Камю, А. (1991). Прометей у пеклі. Пер. з фр. О. Жупанського. В: Камю, А. *Вибрані твори*. Київ : Дніпро, с. 583–584.